

Karolina Dukała, Katarzyna Zawadzka

*Institut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński*

Wpływ zachowania osoby przesłuchującej na raporty pamięciowe świadków zdarzenia

1. Rola wpływu społecznego w kontekście zeznań świadka

Badania nad rolą wpływu społecznego w kontekście zeznań świadka są prowadzone w wielu paradygmatach. Wpływ społeczny w takich badaniach jest rozumiany zarówno jako wpływ osoby przesłuchującej na zachowanie świadka (np. w okazaniach – Steblay, 1997), podczas prowadzenia przesłuchania (Fisher, Geiselman, 1992) lub wpływ osób zaangażowanych w zdarzenie na zeznania świadka (np. Doepke, Henderson, Critchfield, 2003; Perry, Wrightsman, 1991). Ze względu na trafność ekologiczną oraz późniejszą stosowalność badań eksperymentalnych w praktyce wymiaru sprawiedliwości najbardziej obiecujące wydają się badania prowadzone w paradygmacie, który naśladuje rzeczywistą sytuację przesłuchania, w polskim prawie określoną w art. 171 Kodeksu postępowania karnego. Zakłada ona najpierw umożliwienie osobie przesłuchiwanej udzielenia swobodnej wypowiedzi, a następnie zadawanie jej pytań zmierzających do uzupełnienia, wyjaśnienia lub skontrolowania wypowiedzi. Według tego samego schematu zbudowane są eksperymenty nad różnymi technikami przesłuchiwanie świadka (przesłuchanie poznawcze – Fisher, Geiselman, 1992; pytania powtórzone – Ricci, Beal, 1997; pytania sugerujące – Bain, Baxter, 2000), eksperymenty prowadzone nad metodami weryfikowania prawdziwości zeznań (np. Vrij, 2005; Masip i in., 2005) czy też niektóre badania nad dezinformacją (van Bergen i in., 2010).

We wspomnianych badaniach wpływ społeczny najczęściej jest testowany jako wpływ zachowania osoby przesłuchującej na jakość zeznań świadka (czyli liczba wtrąceń, konfabulacji, trafność ogólna zeznań (Memon, Meissner, Fraser, 2010) czy podatność na sugestie (Bain, Baxter, 2000). Bardzo niewiele jest badań nad wpływem zachowania osoby przesłuchującej na liczbę raportowanych przez świadka zapamiętanych poprawnych szczegółów zdarzenia.

Warto zauważyć, że dotychczasowe badania wskazują na ogromną rolę wpływu społecznego na zeznania świadków zdarzenia. Na przykład dzieci, które są poddane presji społecznej, na zadawane pytania częściej udzielają odpowiedzi niepo-

prawnych (McCreary, 1997); szorstkie zachowanie osoby przesłuchującej może skutkować zwiększoną podatnością na sugestie osoby przesłuchiwanej (Baxter, Jackson, Bain, 2003).

2. Podatność na sugestie w kontekście przesłuchania (procedura GSS) a wpływ społeczny

Jak już wspomniano, wpływ społeczny w kontekście przesłuchania może być rozpatrywany również jako wpływ osoby przesłuchującej na podatność na sugestie świadka, czyli stopień, w jakim podczas zamkniętej interakcji społecznej ludzie akceptują informacje przekazane im podczas formalnego przesłuchania, co wpływa na będące ich następstwem reakcje behawioralne (Gudjonsson, Clark, 1986).

Szczególnym przykładem sugestiałości jest sugestiałość interrogatywna, czyli podatność na sugestie w kontekście przesłuchania (Gudjonsson, 1997). Do pomiaru tej cechy została skonstruowana specjalna Skala Podatności na Sugestie (*Gudjonsson Suggestibility Scale*; Gudjonsson, 1997). Badanie prowadzone przy użyciu GSS składa się z dwóch zasadniczych etapów: swobodnego odpamiętania wysłuchanej na początku badania historyjki oraz udzielania odpowiedzi na odwołujące się do niej pytania. Pytania te są zadawane w dwóch seriach oddzielonych negatywną informacją zwrotną w formie stwierdzenia, że badany popełnił dużo błędów. Tak skonstruowana procedura pozwala na ustalenie w odniesieniu do każdego badanego trzech wskaźników: stopnia, w jakim świadek jest skłonny akceptować sugestie zawarte w pytaniach, stopnia, w jakim jest skłonny zmieniać swoje odpowiedzi pod wpływem nacisku eksperymentatora, oraz ogólnego poziomu sugestiałości.

Każda z dwóch serii składa się z 20 takich samych pytań, z których 15 zawiera sugestie, a 5 stanowią tak zwane pytania buforowe, faktycznie dotyczące informacji zawartych w tekście i wprowadzone po to, by osoba badana nie nabrała podejrzeń odnośnie do celu procedury.

Zdaniem Gudjonssona (1997) podatność na sugestie zależy od trzech czynników: niepewności odpowiedzi, oczekiwania sukcesu oraz zaufania interpersonalnego. Innymi słowy, im mniej osoba przesłuchiwana jest pewna swoich odpowiedzi (czyli nie jest pewna stanu swojej pamięci) lub jest przekonana, że musi podać jakąkolwiek odpowiedź ze względu na wagę toczącego się śledztwa, lub ufa w nieomylność i dobre intencje osoby przesłuchującej, tym bardziej będzie podatna na sugestie pojawiające się podczas przesłuchania. Istotną rolę odgrywa również negatywna informacja zwrotna – przekazana bezpośrednio bądź pośrednio, na przykład przez kilkakrotne powtórzenie tego samego pytania. Jak można zauważyć, mimo że skale skonstruowane przez Gudjonssona z założenia służą do oceny podatności jednostki na sugestie rozumianej jako cecha, czynniki modyfikujące tę podatność mają w dużej mierze charakter społeczny. Stąd też prowadzone były

badania łączące oba omówione wyżej paradygmaty (np. Baxter, Boon, 2000; Bain, Baxter, 2000).

Warto też zauważyć, że zgodnie z rozróżnieniem wprowadzonym przez Johnatana Schoolera i Elizabeth Loftus (1993) czym innym jest zaakceptowanie informacji wprowadzającej w błąd (sugestii), a czym innym późniejsze jej przywołanie podczas udzielania odpowiedzi na pytania. Pierwsza z tych możliwości zakłada, że badany czy też świadek uznaje informację zawartą w sugestii za prawdziwą, druga natomiast – że badany podaje informację zawartą w sugestii, podczas gdy wciąż jest w stanie podać prawidłową odpowiedź, na przykład gdy zostanie poinformowany, że został poddany działaniu sugestii. Przyczyny, dla których świadkowie nieraz zeznają zgodnie z sugestią, podczas gdy znają prawidłowe odpowiedzi na pytania, mogą być różne (zob. Polczyk, 2007; Blank, 1998).

Z tego też powodu Gudjonsson zwraca uwagę, że za wyniki uzyskane w GSS może odpowiadać zarówno sugestia, jak i uległość (np. Gudjonsson, 2003). Rezultat ich działania jest taki sam – udzielanie odpowiedzi zgodnych z sugestią – mechanizmy, które rezultat ten wywołują, znacząco się jednak różnią. Podczas gdy sugestia zakłada uznanie błędnej informacji za prawdziwą, w przypadku uległości badany zdaje sobie sprawę, że podawana przez niego odpowiedź jest błędna, ale decyduje się ją podać. Uległość, podobnie jak sugestia, może być rozumiana albo jako cecha, albo jako reakcja na sytuację (Gudjonsson, 2003). Próbę rozróżnienia wpływu obu tych mechanizmów podjęli Woolston, Bain i Baxter (2006). Manipulowali treścią instrukcji, jaką otrzymali badani. W grupie „uległej” osoby badane zostały poinformowane, że mają odpowiadać zgodnie z oczekiwaniami eksperymentatora. Okazało się jednak, że nie da się odróżnić wzorca wyników osób „uległych” od badanych w standardowy sposób. Wydaje się jednak, że za liczbę zaakceptowanych sugestii podczas pierwszego udzielania odpowiedzi na pytania z GSS odpowiadają raczej czynniki natury poznawczej, a nie społecznej (Gudjonsson, 2003).

3. Wpływ zachowania osoby przesłuchującej na liczbę odpamiętanych informacji w procedurze GSS

Większość badań dotyczących wpływu czynników społecznych na wyniki w GSS koncentrowała się jedynie na wyznacznikach sugestia, traktując swobodne odpamiętanie jedynie jako wyznacznik jakości pamięci historyjki. Jeżeli jednak przyjąć, że badanie przy użyciu GSS odzwierciedla sytuację realnego przesłuchania, należy również uwzględnić wpływ tych czynników na obowiązkową według polskiego prawa swobodną relację.

Badania dotyczące wpływu zachowania osoby prowadzącej przesłuchanie na zeznanie przesłuchiwanego w procedurze GSS można podzielić na dwa nurty. Pierwszy z nich koncentrował się na wpływie sposobu podania negatywnej in-

formacji zwrotnej na sugestialność (np. Baxter, Boon, 2000; Boon, Baxter, 2004), podczas gdy drugi zajmował się wpływem tego zachowania podczas całego przesłuchania z wyłączeniem momentu podania negatywnej informacji zwrotnej (np. Bain, Baxter, 2000; Baxter, Jackson, Bain, 2003; Bain, Baxter, Fellowes, 2004). Baxter i Boon (2000) stwierdzili, że surowy sposób podania negatywnej informacji zwrotnej powodował częstszą zmianę odpowiedzi oraz częstsze uleganie sugestiom podczas drugiej serii pytań z GSS, niż miało to miejsce w przypadku podania tej informacji w sposób stanowczy bądź przyjazny. Stwierdzili, że wynik taki można tłumaczyć zmianą dystansu psychologicznego między uczestnikami badania wraz z przechodzeniem od pozytywnego, przez neutralne do negatywnego nastawienia eksperymentatora do badanego oraz ze spadkiem oferowanego badanemu wsparcia społecznego. Z kolei Bain i Baxter (2000) podawali swoim badanym negatywną informację zwrotną, według zaleceń Gudjonssona (1997), w niezmienny sposób: jasno i wyraźnie. Wprowadzili oni jednak zmianę w zachowaniu eksperymentatora w pozostałej części badania – w jednej grupie był przyjazny, w drugiej – szorstki. Również w tym przypadku osoby w warunku „szorstkim” częściej zmieniały odpowiedzi. Nie zaobserwowano jednak wzrostu częstości udzielania odpowiedzi zgodnych z sugestią podczas drugiej serii pytań. Wynik ten był zastanawiający, ponieważ zdaniem Gudjonssona (1997) zarówno liczba zmienionych odpowiedzi, jak i liczba zaakceptowanych sugestii w drugiej serii pytań powinny odzwierciedlać odporność na nacisk wywierany podczas przesłuchania (*interrogative pressure*). Jeżeli założyć, że „szorstkie” zachowanie nacisk ten wywołuje, należałoby oczekiwać również wzrostu tej drugiej wartości.

Można zatem przypuszczać, że formalne zachowanie eksperymentatora, w porównaniu z zachowaniem przyjaznym i wspierającym, powoduje, że badani udzielają w większości poprawnych odpowiedzi. Po pierwsze, może się tak dzieć dlatego, że osoby w warunku formalnym mogą czuć większą „powagę” eksperymentu i większą presję na osiągnięcie jak najlepszych wyników. Będą więc czuć większą motywację do odpamiętania jak największej liczby szczegółów. Po drugie, można też przyjąć, że w mniemaniu osoby przesłuchiwanej oczekuje się od niej, że udzieli jak największej liczby informacji, bez względu na ich poprawność (oczekiwanie sukcesu jest zdaniem Gudjonssona jednym z czynników wpływających na podatność na sugestie; Gudjonsson, 1997). W takim wypadku osoba badana może się starać udzielać jak największej liczby odpowiedzi w ogóle i w tym celu obniża kryterium odpowiedzi (np. Koriat, Goldsmith, 1996), a więc próg pewności, powyżej którego odpowiedzi są podawane. Takie zachowanie powinno zaowocować nie tylko większą liczbą odpamiętanych szczegółów historyjki, ale też większą liczbą błędów w swobodnym odpamiętaniu w warunku formalnym.

Można też jednak przypuszczać, że w warunku formalnym – zwłaszcza w przypadku osłabionej interakcji pomiędzy osobą badaną a eksperymentatorem – eksperymentator nie udziela osobom badanym wsparcia psychicznego (Baxter, Boon, 2000), które może być potrzebne w tak stresującej sytuacji, jaką jest przesłuchanie.

Badani mogą zatem w większym stopniu niż badani z warunku przyjaznego, lub też badani z warunku formalnego ze zwiększoną interakcją odczuwać społeczną izolację, co zdaniem Baxtera i Boona (2000) może wzmacniać odczucie lęku czy niepewności, a w rezultacie prowadzi do koncentrowania się nie na udzielaniu poprawnych odpowiedzi, lecz na własnych uczuciach, podtrzymywaniu samooceny czy próbach zredukowania dystansu psychologicznego.

4. Cel badania i hipotezy

Jak już wspomniano, dotychczasowe eksperymenty dotyczące wpływu czynników społecznych na wyniki w GSS koncentrowały się na wpływie tych czynników na wysokość wskaźników sugestialności. Prezentowany eksperyment ma na celu zbadanie roli czynników społecznych określonych jako zachowanie eksperymentatora na pierwszy z etapów GSS – swobodne odpamiętanie (zarówno na liczbę podanych odpowiedzi, jak i ich poprawność, rozumianą jako stosunek odpowiedzi poprawnych do wszystkich udzielonych). Zbadany zostanie wpływ zachowania formalnego oraz nieformalnego, a także wpływ nasilenia bądź też ograniczenia interakcji pomiędzy eksperymentatorem a osobą badaną na swobodną relację.

Oczekiwano, że w warunku formalnym liczba szczegółów odpamiętanych podczas swobodnego odpamiętania będzie większa niż w warunku przyjaznym. Dodatkowo w warunku formalnym większa będzie liczba błędów odpamiętania.

W warunku formalnym z nasiloną interakcją pomiędzy osobą badaną a eksperymentatorem zostanie ponadto stwierdzona najmniejsza liczba błędów odpamiętania oraz największa możliwa liczba odpamiętanych szczegółów w swobodnym odpamiętaniu w stosunku do każdej innej kombinacji warunków eksperymentalnych.

5. Badania własne

5.1. Eksperyment 1

5.1.1. Osoby badane

W badaniu wzięło udział 68 uczniów V Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie. Średnia wieku wynosiła $M = 17,68$ ($SD = 0,66$). Wśród badanych było 36 kobiet oraz 32 mężczyzn. Udział był dobrowolny, badani w ramach gratyfikacji otrzymywali informację o jakości swojej pamięci.

5.1.2. Narzędzia badawcze

GSS (*Gudjonsson Suggestibility Scale, Version 2*). Narzędzie to ma postać procedury trwającej nieco ponad godzinę i składa się z kilku części. Osobie badanej najpierw podawana jest informacja, że badanie dotyczy jakości pamięci – w tym celu

przedstawia się jej historyjkę dotyczącą wypadku rowerowego pewnego chłopca. Następnie badany jest proszony o jak najdokładniejsze i najbardziej szczegółowe odtworzenie historyjki. Później następuje 50-minutowa przerwa, po której badany jest ponownie proszony o jak najdokładniejsze odtworzenie historyjki. Dalsza część procedury dotyczy podatności na sugestie. Osobie badanej zadawanych jest 20 pytań. Pięć z nich to pytania buforowe, dotyczące rzeczywistych zdarzeń, o których była mowa w historyjce. Pozostałe pytania są sugerujące, na przykład: „Czy małżeństwo miało psa, czy kota?”, podczas gdy w historyjce nie było mowy o żadnym zwierzęciu. Odpowiedzi na te pytania tworzą wskaźnik Yield, który wskazuje na skłonność badanego do akceptowania sugestii zawartych w pytaniach, w zakresie od 0 do 15 punktów. Po serii pytań prowadzący eksperyment wygłasza stanowczym głosem formułę „Podczas udzielania odpowiedzi zrobił/a Pan/Pani wiele błędów. Przeczytam wszystkie pytania jeszcze raz i bardzo proszę, aby udzielał Pan / udzielała Pani odpowiedzi najdokładniej, jak Pan/Pani potrafi”. Następnie prowadzący eksperyment czyta pytania jeszcze raz i notuje odpowiedzi osoby badanej. Liczba odpowiedzi zgodnych z pytaniami sugerującymi określana jest jako wskaźnik Yield 2 i osiąga poziom od 0 do 15 punktów. Z kolei liczba odpowiedzi, które badany zmieni po otrzymaniu od eksperymentatora negatywnej informacji na temat swojej poprzedniej wypowiedzi, określana jest jako wskaźnik Shift i oznacza skłonność do zmiany zachowania pod wpływem negatywnej informacji zwrotnej podanej przez autorytet. Osiąga wielkość od 0 do 20 punktów. Pod koniec zlicza się wszystkie odpowiedzi Yield oraz Shift – ich suma stanowi ogólny wskaźnik sugestialności i może osiągać wielkość od 0 do 35 punktów.

Ze względu na przedstawione hipotezy oraz cel badania brano pod uwagę tylko wyniki osób w odpamiętaniu bezpośrednim i odroczonym, a także błędy odpamiętania rozumiane jako zniekształcenia i konfabulacje (informacje udzielane spontanicznie przez badanych podczas odpamiętywania, które nie pojawiały się w tekście) liczone łącznie. Przykładem zniekształcenia będzie zdanie: „Jan pracował jako szef banku”, a konfabulacji: „Jan był prezenterem pogody i pracował w telewizji”, podczas gdy w historyjce jest mowa tylko o tym, że Jan pracował w banku.

5.1.3. Procedura

Osoby badane były rekrutowane poprzez ogłoszenia podawane przez nauczycieli na lekcjach. Udział w badaniach był dobrowolny, uczniowie byli informowani, że w ramach gratyfikacji otrzymają informację zwrotną dotyczącą własnej pamięci. Badania odbywały się w salach szkolnych po lekcjach. Każde badanie miało charakter indywidualny.

Ekspertyment był oparty na planie 2×2 (warunek formalny vs przyjazny, interakcja nasilona vs interakcja ograniczona). W warunku formalnym eksperymentator był ubrany oficjalnie (marynarka i spodnie), zwracał się do osób badanych w sposób formalny (np. *per* „Pan”, „Pani”), w czasie eksperymentu był oddzielony od osób badanych biurkiem. W warunku nieformalnym natomiast eksperty-

mentator ubrany był w strój sportowy, zwracał się do osób badanych swobodnie i przyjaźnie, a podczas eksperymentu siedział na krześle naprzeciw osoby badanej. W warunku nasilonej interakcji eksperymentator utrzymywał intensywny kontakt wzrokowy z osobą badaną w pierwszej części eksperymentu oraz wręczał jej poszczególne arkusze testów podczas 50-minutowej przerwy pojedynczo, co wymuszało przynajmniej pięciokrotny intensywny kontakt z osobą badaną. Natomiast w warunku zmniejszonej interakcji eksperymentator nie utrzymywał kontaktu wzrokowego z osobą badaną, zachowywał się w sposób chłodny i zdystansowany, a podczas 50-minutowej przerwy wręczał osobom badanym wszystkie kwestionariusze w jednym pliku.

Zachowanie eksperymentatora było formalne/nieformalne, z interakcją ograniczoną/nasiloną od samego początku eksperymentu, czyli od momentu pierwszego zetknięcia z osobą badaną.

5.1.4. Wyniki

Przeprowadzono analizę wariancji 2 (zachowanie: formalne, nieformalne) $\times$ 2 (kontakt: nasilony, słabo nasilony). Nie uzyskano istotnego statystycznie efektu interakcji pomiędzy warunkami dla odpamiętania bezpośredniego ($F_{(1,67)} = 0,12$, $p = 0,915$ oraz odroczonego ($F_{(1,67)} = 0,37$, $p = 0,848$). Zaobserwowano wpływ zachowania na odpamiętanie bezpośrednie ($F_{(1,67)} = 11,43$, $p < 0,001$) oraz odpamiętanie odroczone ($F_{(1,67)} = 9,13$, $p < 0,003$). Nie zaobserwowano wpływu nasilenia kontaktu na odpamiętanie ($F_{(1,67)} = 0,75$, $p = 0,789$ ani na odpamiętanie odroczone ($F_{(1,67)} = 0,19$, $p = 0,891$). Wyniki obrazuje poniższa tabela.

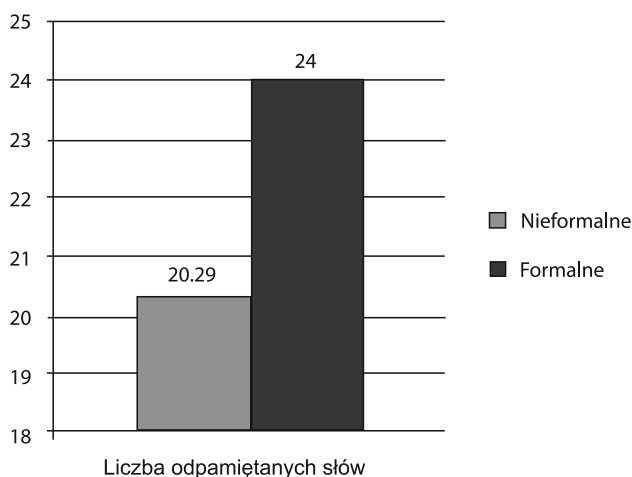
Tabela 1. Zestawienie podobieństw i różnic w przebiegu eksperymentu 1 i eksperymentu 2.

Eksperyment 1	Eksperyment 2
Ustalenie zachowania	Przywitanie badanego, podanie instrukcji
Przywitanie badanego, podanie instrukcji	Historyjka
Historyjka	Ustalenie zachowania
Odpamiętanie bezpośrednie	Odpamiętanie bezpośrednie
Odroczenie	Odroczenie
Odpamiętanie po odroczeniu	Odpamiętanie po odroczeniu

Źródło: opracowanie własne.

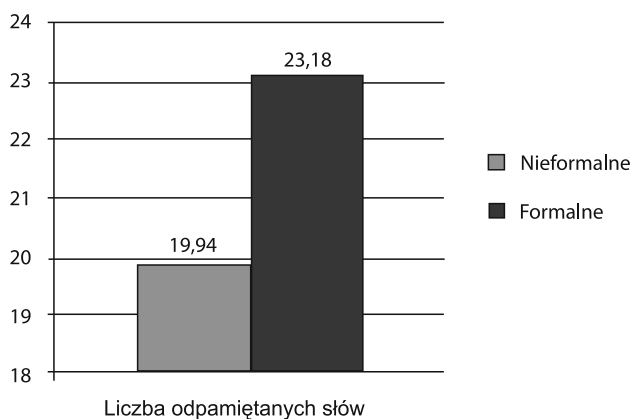
Nie zaobserwowano istotnej statystycznie interakcji pomiędzy rodzajem zachowania a nasileniem kontaktu dla błędów odpamiętania ($F_{(1,67)} = 0,28$, $p = 0,27$). Nie zaobserwowano wpływu zachowania ($F_{(1,67)} = 0,78$, $p = 0,37$) ani nasilenia kontaktu ($F_{(1,67)} = 0,02$, $p = 0,87$) na liczbę błędów odpamiętania.

Następnie przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA dla zachowania (formalnego i nieformalnego) dotyczącą odpamiętania bezpośredniego i odroczonego. Wyniki okazały się istotne statystycznie (odpowiednio $F_{(1,67)} = 11,77$, $p < 0,001$ oraz $F_{(1,67)} = 9,41$, $p < 0,003$). Wyniki obrazują poniższe wykresy:

Wykres 1. Liczba odpamiętywanych słów podczas odpamiętania bezpośredniego w zależności od sposobu zachowania eksperymentatora

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Liczba odpamiętywanych słów podczas odpamiętania odroczonego w zależności od sposobu zachowania eksperymentatora

Źródło: opracowanie własne.

5.1.5. Dyskusja wyników

Uzyskane wyniki sugerują, że formalne zachowanie osoby przeprowadzającej badanie przy użyciu procedury GSS może powodować wzrost liczby poprawnie odpamiętanych szczegółów podczas swobodnego odpamiętania, zarówno bezpośrednio, jak i odroczonego. Nie zaobserwowano natomiast takiego wpływu w przypadku nasilenia bądź zmniejszania dystansu psychologicznego pomiędzy osobą badaną a eksperymentatorem. Nie zaobserwowano również ani wpływu zachowania, ani nasilenia kontaktu na liczbę błędów odpamiętania.

Takie wyniki mogą sugerować, że wpływ nasilenia dystansu psychologicznego między osobą przesłuchującą a świadkiem na jakość raportu pamięciowego jest znikomy. Można też przypuszczać, że zmniejszona interakcja nie powoduje u badanych wzbudzenia dystansu społecznego czy też społecznej izolacji, co przekłada się na brak różnic zarówno pomiędzy liczbą odpamiętanych szczegółów, jak i liczbą błędów odpamiętania w stosunku do grupy ze zwiększoną interakcją. Należy jednak podkreślić, że być może taka sytuacja zachodzi tylko we względnie „bezpiecznej” sytuacji eksperymentalnej. Wyniki prowadzone nad techniką przesłuchania poznawczego wskazują bowiem na to, że techniki społeczne, które wymuszają bardzo intensywny kontakt pomiędzy osobą przesłuchującą a świadkiem, zwiększają liczbę odpamiętywanych przez świadka szczegółów, zwłaszcza w przypadku dzieci i osób starszych (Fisher, Geiselman, 1992).

W tym kontekście warto zatem zwrócić uwagę, że brak uzyskanego efektu interakcji w przeprowadzonym eksperymencie może być spowodowany słabym różnicowaniem zachowania pomiędzy warunkiem „nasilonej” a „słabej” interakcji. Można przypuszczać, że kontakt wzrokowy i kilkukrotne podchodzenie do badanych to za mało, żeby móc mówić o „nasilonej” interakcji. Warto zatem w przyszłości przeprowadzić eksperyment, w którym te poziomy nasilenia zostaną lepiej zdefiniowane i rozróżnione.

W odniesieniu do wyników tego eksperymentu warto też zauważyć, że zachowanie formalne może wywierać wpływ zarówno na etapie odpamiętywania, jak i kodowania. Może być tak, że osoby odpamiętują więcej elementów, dlatego że zachowanie formalne eksperymentatora w jakiś sposób ułatwia odpamiętywanie (osoby badane, które są przesłuchiwane przez osobę zachowującą się formalnie, mogą mieć np. większą motywację do tego, by udzielać jak najlepszych – rozumianych jako najdokładniejsze – odpowiedzi na pytania). Może jednakże być tak, że zachowanie formalne powoduje, iż ludzie lepiej zapamiętują prezentowaną im historię, a procent informacji odpamiętanych z tych, które były zapamiętane, się nie zmienia (np. w warunkach formalnych osoba pamięta 36 informacji i odpamiętuje 80% z nich, a w nieformalnych 28 informacji i odpamiętuje 80% z nich). Wtedy efektywność odpamiętania jest taka sama, ale liczba informacji już nie. Innymi słowy, zachowanie formalne osoby przesłuchującej może wpływać albo na ulepszenie procesu wydobywania z pamięci, albo na usprawnienie samego procesu kodowa-

nia. Może to mieć poważne skutki dla dalszej części badania (w procedurze GSS – dla wskaźników sugestialności), w związku z tym, że takie różnice na poziomie kodowania wynikające z sytuacji eksperymentalnej, a nie z różnic indywidualnych, mogą fałszować wyniki dla poziomu sugestialności. W rzeczywistych przypadkach ludzie najpierw są bowiem świadkami zdarzenia, a dopiero potem są przesłuchiwanymi, na przykład przez policję – osoby przesłuchującej nie ma z nimi w momencie zdarzenia, nie ma zatem możliwości, by na tym etapie uwidocznił się ewentualny wpływ jej zachowania. Gdyby się zatem okazało, że zachowanie eksperymentatora wpływa na sam proces kodowania, badania eksperymentalne dotyczące ogólnie pamięci świadków, a sugestialności przy użyciu procedury GSS zwłaszcza, powinny brać tę zmienną pod uwagę. By rozstrzygnąć kwestię, na którym etapie procesu pamięciowego zachowanie osoby przesłuchującej wywiera wpływ, konieczne stało się przeprowadzenie eksperymentu 2, w którym zmieniono moment, od którego eksperymentator zachowywał się w określony sposób. Jako że w pierwszym eksperymencie nasilenie kontaktu nie wpłynęło na wyniki w żaden sposób, zmienna ta została wyeliminowana.

5.2. Eksperyment 2

Eksperyment ten został przeprowadzony w celu zweryfikowania hipotezy, zgodnie z którą zachowanie osoby przesłuchującej ma wpływ na proces kodowania. Jak już wspomniano, ponieważ eksperyment 1 nie wykazał wpływu nasilenia interakcji na pamięć, zrezygnowano z tej manipulacji. Zrezygnowano również z analiz wpływu zachowania na wskaźniki sugestialności, ponieważ głównym celem eksperymentu 2 było ustalenie wpływu zachowania na pamięć osoby badanej.

5.2.1. Osoby badane

W badaniu wzięły udział 63 osoby, uczniowie krakowskiego V Liceum Ogólnokształcącego, którzy nie uczestniczyli w poprzednim eksperymencie. Średnia wieku wynosiła 16,62 (SD = 3,05), proporcja kobiet i mężczyzn wynosiła odpowiednio 20 i 34, płci pozostałych 9 osób nie udało się zidentyfikować ze względu na brak uzupełnienia tego pola w arkuszu odpowiedzi. Udział w badaniu był dobrowolny, badani w ramach gratyfikacji otrzymywali informację o stanie swojej pamięci.

Zastosowano to samo narzędzie badawcze co w eksperymencie 1, czyli skalę podatności na sugestię Gudjonssona (GSS), wersja 2.

5.2.2. Procedura i wyniki

Zasadnicze różnice pomiędzy tym a poprzednim eksperymencie dotyczą momentu ustalenia zachowania eksperymentatora. W eksperymencie pierwszym zachowanie eksperymentatora od początku eksperymentu było jasno zdefiniowane – zachowywał się w sposób formalny lub przyjazny, dążył do nasilonego lub ograniczonego

kontaktu i zachowanie to nie ulegało zmianie w trakcie eksperymentu. W eksperymencie 2 eksperymentator zachowywał się neutralnie do momentu przeczytania historyjki. Zmiana zachowania następowała tuż przed pierwszym odpamiętaniem przez badanego materiału. Taka manipulacja została zastosowana po to, by ustalić, czy wpływ zachowania eksperymentatora na pamięć wiąże się z usprawnieniem procesu kodowania, czy też przywoływaniem większej liczby informacji podczas procesu odpamiętywania. Przebieg i różnice obydwu eksperymentów obrazuje poniższa tabela.

Tabela 2. Zestawienie wyników analizy wariancji dla odpamiętania oraz odpamiętania odroczonego, w zależności od warunku eksperymentalnego

	Odpamiętanie bezpośrednie		Odpamiętanie odroczone	
	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Zachowanie (<i>df</i> = 1,67)	11,43	< 0,001	9,13	< 0,004
Nasilenie kontaktu (<i>df</i> = 1,67)	0,75	0,789	0,19	0,891
Interakcja zachowanie × nasilenie kontaktu (<i>df</i> = 1,67)	0,12,	0,915	0,37	0,848

Źródło: opracowanie własne.

Wykonano analizę wariancji dla sprawdzenia, czy zmiana zachowania eksperymentatora wprowadzona dopiero po zaprezentowaniu historyjki wpływa na wielkość odtwarzanego materiału. Wynik okazał się nieistotny statystycznie dla odpamiętania bezpośredniego i odroczonego (odpowiednio $F_{(1,58)} = 0,53$, $p = 0,47$, oraz $F_{(1,58)} = 0,39$, $p = 0,53$ nieistotne).

6. Dyskusja ogólna

Różnice w odpamiętaniu bezpośrednim i odroczonego wystąpiły, kiedy zachowanie eksperymentatora było formalne/niefORMALNE od samego początku eksperymentu (eksperyment 1), nie występują natomiast, gdy zachowanie eksperymentatora zmienia się dopiero po zakodowaniu informacji przed osobą badaną (eksperyment 2). Uzyskane wyniki sugerują, że efekt zachowania otrzymany w eksperymencie 1 mógł być spowodowany wprowadzeniem określonego zachowania eksperymentatora przed etapem kodowania. Może to mieć ogromne znaczenie zarówno eksperymentalne, jak i praktyczne. Jak wspomniano wcześniej, zmiana zachowania podczas procedury eksperymentalnej może wpływać na wyniki na różne sposoby:

- przedstawiać badanego jako osobę o dobrej lub słabej pamięci, podczas gdy w rzeczywistości jakość raportu pamięciowego jest rezultatem sytuacji. Praw-

dziwa może być zatem sytuacja, że osoba o przeciętnej pamięci uzyskuje wyższe wyniki, kiedy badacz zachowuje się formalnie, natomiast odpamiętuje mniej informacji (i może być postrzegana jako osoba o gorszej pamięci), kiedy badacz zachowuje się przyjaźnie. Warto zwrócić uwagę, że w standardowych testach pamięci samo podawanie informacji do zapamiętania osobie badanej, gdy badacz zachowuje się formalnie, może ułatwiać zapamiętywanie w stosunku do sytuacji, kiedy badacz zachowuje się nieformalnie. Innymi słowy, samo zachowanie badacza może mieć zakłócający wpływ na zapamiętywanie informacji przez osoby badane;

- liczba odpamiętanych informacji może wpływać na poczucie pamięci badanego, co może działać dwojako: jeśli badany pamięta dużo, może to zredukować jego tendencję do odpowiadania „nie wiem” czy „nie pamiętam”, dzięki czemu będzie rzadziej ulegać sugestiom. Będzie to skutkowało obniżeniem ogólnego poziomu sugestialności. Z kolei jeżeli badany pamięta mało, może to powodować, że częściej będzie korzystał ze wskazówek zewnętrznych zawartych w pytaniach, przez co częściej będzie ulegał sugestiom. Sprawdzenie, czy takie sytuacje zachodzą, wymaga dalszych badań.

Należy jednak zwrócić uwagę, że wyniki uzyskane w obydwu eksperymentach nie wykluczają możliwości wpływu zachowania przesłuchującego na proces odpamiętywania czy przechowywania. Przy zastosowaniu użytej metodologii można jedynie stwierdzić, że prawdopodobnie istnieje wpływ osoby przesłuchującej na proces kodowania. Jak wspomniano, taka konkluzja jest szczególnie ważna w kontekście używania procedury GSS w badaniach eksperymentalnych i w badaniach terenowych. Nie można jednak wykluczyć, że istnieje wpływ zachowania osoby przesłuchującej na proces przechowywania czy odpamiętywania u osób badanych w procedurze GSS. Sprawdzenie takiej możliwości również wymaga dalszych badań.

Podsumowując, wpływ zachowania eksperymentatora na wyniki w GSS istnieje (np. Bain, Baxter, 2000), w związku z czym istotne jest takie prowadzenie badań, żeby uwzględnić ten wpływ. Jak pokazały przedstawione eksperymenty, formalne zachowanie eksperymentatora może wpływać na sam proces kodowania, co z kolei przekłada się na późniejsze lepsze rezultaty osób badanych w teście odpamiętania bezpośredniego i odroczonego. Z kolei zachowanie badającego może wpływać na wyniki w testach sugestialności. Nie zaobserwowano natomiast wpływu nasilenia kontaktu na poziom jakości odpamiętania historyjki. Może to sugerować, że na tym etapie wsparcie czy też zainteresowanie osoby przeprowadzającej eksperyment nie ma istotnego wpływu na osobę badaną lub że ewentualne poczucie dystansu czy wywołane poczucie izolacji (Baxter, Boon, 2000), o ile są wywołane, nie mają wpływu na wyniki w teście odpamiętania. Należy jednak pamiętać, że możliwe jest też inne wyjaśnienie – nasilenie kontaktu w prezentowanym badaniu mogło po prostu być zbyt słabe, by dało się zaobserwować skutek. Być może ujawniłoby się przy silniejszym natężeniu kontaktu pomiędzy osobą badaną a eksperymentatorem.

Niniejsze badania pokazują, że wpływ zachowania eksperymentatora czy też osoby przesłuchującej jest bardzo ważny od samego początku badania i już pierwszy kontakt badanego z osobą prowadzącą badanie ma znaczenie. Wydaje się zatem istotne, by w sytuacji eksperymentalnej zachowanie osoby prowadzącej badanie było cały czas kontrolowane – od początku do końca badania. Dzięki temu wyniki eksperymentów mogą być miarodajne i wskazywać na podatność na sugestię badanego, a nie wpływ czynników sytuacyjnych na jakość raportów pamięciowych.

Literatura cytowana

- Bain, S.A., Baxter, J. S. (2000). Interrogative Suggestibility: The Role of Interviewer Behaviour. *Legal and Criminological Psychology*, 5, 123–133.
- Bain, S.A., Baxter, J.S., Fellowes, V. (2004). Interacting Influences on Interrogative Suggestibility. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 239–252.
- Baxter, J.S., Boon, J.C.W. (2000). Interrogative Suggestibility: The Importance of Being Earnest. *Personality and Individual Differences*, 28, 753–762.
- Baxter, J.S., Boon, J.C.W., Marley, C. (2006). Interrogative Suggestibility and Responses to Minimally Leading Questions. *Personality and Individual Differences*, 40, 87–98.
- Baxter, J.S., Jackson, M., Bain, S.A. (2003). Interrogative Suggestibility: Interactions between Interviewees' Self-esteem and Interviewer Style. *Personality and Individual Differences*, 35, 1285–1292.
- Bergen van, S., Horselenberg, R., Merckelbach, H., Jelicic, M., Beckers, R. (2010). Memory Distrust and Acceptance of Misinformation. *Applied Cognitive Psychology*, 24, 885–896.
- Blank, H. (1998). Memory States and Memory Tasks: an Integrative Framework For Eyewitness Memory And Suggestibility. *Memory*, 6, 481–529.
- Boon, J.C.W., Baxter, J.S. (2004). Minimizing Extraneous, Interviewer-based Interrogative Suggestibility. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 229–238.
- Doepke, K.J., Henderson, A.J., Critchfield, K.S. (2003), Social Antecedents of Children's Eyewitness Testimony a Single-Subject Experimental Analysis. *Journal of Applied Behavioral Analysis*, 36, 459–463.
- Fisher, R.P., Geiselman, R.E. (1992). *Memory Enhancing Techniques For Investigative Interviewing: The Cognitive Interview*. Illinois: Charles C. Thomas, Publisher.
- Gudjonsson, G.H. (1997). *The Gudjonsson Suggestibility Scales. Manual*. Hove, UK: Psychology Press.
- Gudjonsson, G.H. (2003). *The Psychology of Interrogations, and Confessions. A Handbook*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Gudjonsson, G.H., Clark, N.K. (1986). Suggestibility in Police Interrogation: a Social Psychological Model. *Social Behaviour*, 1, 83–104.
- Koriat, A., Goldsmith, M. (1996). Monitoring and Control Processes in the Strategic Regulation of Memory Accuracy. *Psychological Review*, 103, 490–517.
- Masip, J., Sporer, S.L., Garrido, E., Herrero, C. (2005), The Detection of Deception with the Reality Monitoring Approach: a Review of the Empirical Evidence. *Psychology Crime and Law*, 11, 99–122.

- McCreary, D.R. (1997). Media Influences. W: S.W. Sadava, D.R. McCreary (red.), *Applied social psychology* (s. 209–227). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Memon, A., Meissner, C.A., Fraser, J. (2010). The Cognitive Interview: A Meta-analytic Review and Study Space Analysis Of The Past 25 Years. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16, 340-372.
- Perry, N., Wrightsman, L. (1991). *The Child Witness*. London: Sage.
- Polczyk, R. (2007). *Mechanizmy efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naoczno-go*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ricci, C.M., Beal C.R. (1997). Effect of Questioning Techniques and Interview Setting on Young Children's Eyewitness Memory. *Expert Evidence*, 6, 127-144.
- Schooler, J.W., Loftus, E.F. (1993). Multiple Mechanisms Mediating Individual Differences in Eyewitness Accuracy And Suggestibility. W: J.M. Puckett, H. Reese (red.), *Mechanisms of Everyday Cognition* (s. 177–203). London: Erlbaum.
- Stebly, M.N., (1997), Social Influence in Eyewitness Recall: a Metaanalytic Review of Line-up Instruction Effects. *Law and Human Behavior*, 21, 283–297.
- Vrij, A., (2005), Criteria Based Content Analysis. Qualitative Review of the First 37 Studies. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11, 3–41.
- Woolston, R., Bain, S.A., Baxter, J.S. (2006). Patterns of Malingering and Compliance in Measures of Interrogative Suggestibility. *Personality and Individual Differences*, 40, 453–461.